

Åsa Lieberath har arbetat som scenograf med Teater Albatross tre föreställningar om Afrika. Våren 2006 åkte hon, tillsammans med Teater Albatross konstnärliga ledare Robert Jakobsson, till Kamerun för att göra research inför en föreställning om Kongos historia.

Det här är hennes personliga reflektioner från denna och senare resor med Teater Albatross till Kamerun.

Kamerunresan

2004 fick jag pengar från Ophavsretfonden för att resa till Kamerun i Afrika. Jag skulle åka på researchresa efter Nkisi-föremål som inspiration för en kommande föreställning om Kongos historia som Teater Albatross och Robert Jakobsson skulle sätta upp. Eftersom läget i Kongo uppgavs vara kaotiskt var det inte lämpligt att åka dit som vit. Så vi for till Kamerun, ett närliggande afrikanskt land. Nkisi-traditionen har mest förekommit i Kongo men finns också i andra delar av Afrika.

Nkisi är en slags skulpturer föreställande gubbar eller djur, genomborrade med spikar och järnplattor, på magen finns oftast en liten kapsel förseglad med ett glas, där olika helande plantor och annat material förvaras. Det har länge spekulerats i vad dessa figurer har använts till. Missionärer och kolonistörer ansåg de som hedniska, för dem var symboliserade figurerna negativitet och våld och brändes därför ceremoniellt på bål, som en symbol på att afrikanen nu hade kristnats. Men antropologers forskning säger att de har använts för att möjliggöra kommunikationen mellan de två världarna, där de levande och döda fanns. Med föremålets hjälp kunde anfädernas och anmödrarnas andar aktiveras och ta hämnd eller skipa rättvisa, läka eller beskydda. I den turbulenta och brutala koloniseringsperioden fanns det orsak att öka tillverkningen och användningen av dessa föremål. Som inspiration har de ett suveränt uttryck av teatralitet och lidelse vilket skulle passa fint in på hela Kongos brutala historia.

Vi åkte alltså till Kamerun, detta har blivit allt som allt tre resor för mig. Första resan var framförallt en överväldigande upplevelse. Afrika, denna lidande kontinent där det verkade oöverskådligt och farligt att röra sig i. När vi landade på flygplatsen i Douala och alla rev och slet i en för att hjälpa och tulltjänstemän öppnade våra väskor, hittade saker som skulle ges i gåva, talade om för oss att gåvor måste förtullas, då överväldigades jag av detta enorma kaos som präglar Afrika, detta virrvarr av upplevelser som får en till att älska Afrika. Kanske för att kaoset är så mycket liv. Allt kan uppstå, några pojkar håller en bambustång över en väg, här var det tull och man måste betala och som tack får man ett av dessa underbara leenden, ”vi vet, att du vet att du blev lurad men vi är ju fattigare än vad du är”, säger de. Man frågar, finns det gorillor här, vill du att det ska finnas gorillor här, självklart finns det gorillor. Finns det krokodiler i den här floden? Självklart finns det krokodiler. Här är en man som har en kiosk. Ibland finns det kaffe att få men en annan dag, trots att burken med kaffe finns där också i dag, kan man inte få kaffe.

En historia från förr

När vita tog sig tid att lära något av alla dessa tusentals afrikanska språk förstod man att de flesta byar, städer och berg som var utmärkta på upptäcksresandes kartor bara hade namnet ”jag vet inte” på deras språk, det var det svar man fick då man frågat om dess namn.

För den första resan hade vi stora planer, med karta i hand märkte vi ut givna platser med möjliga skulpturtraditioner, Bafoussam, Bamenda och Foumban i Northwest Province och när vi ändå var där kunde vi ta en sväng till en nationalpark liggandes mot Nigeria.

Från Douala till huvustaden Yaoundé med buss, inga problem, man kommer i någorlunda god tid, vet att bussen inte kommer att avgå i första taget, men när man suttit och väntat på avgång några timmar i trettio graders värme infinner sig den totala kapitulationen för detta land, man kommer in i ett meditativt tillstånd som väl får kallas Afrika-tid, man betraktar barnen med stora brickor på huvudet som säljer frukt, vattenflaskor som ser härligt kylda ut i hettan och man vet att vattnet är tappat eller kanske hämtat från en flod i närheten. Illaluktande maniok invecklat i blad, torkad fisk, grillspett, lysande, orangeröda och i perfekta bitar på en pinne. ”Hur kan det gå till”? Ett fattigmans-apotek med malaria- och huvudvärkstabletter, plåster, näsdukar med mera, balanserande på huvudet, en man med en sko på huvudet – en skoaffär! Allt ackompanjeras av ett väsende ”psst, psst, psst”-ljud.

Välklädda kvinnor i otroligt vackra mönstrade tyger, muslimska män i långa kaftaner. Alla ser så rena och vackra ut, själv känner man sig mer och mer vit och svettig. En man talar inte, utan piper fram märkliga ljud som ett eget språk medan han tar hand om packningen. ”Är han en galning?”. ”Nej, han leker”. Undrar vad han leker. ”Packa bussen” kanske?

Snart är bussen full och man sitter inklämd med sin arm tätt slingrad runt någons axlar för att överhuvudtaget få plats, ingen tycks bry sig. Under timmarna som går sitter man på skift med en liten bit säte bakom ryggen eller en halv kropp som ryggestöd, det är varmt och man svettas, det strömmar afrikansk musik ur högtalarana och vi guppar fram i rasande fart. Ibland är det höns med på taket, fint packade med det övriga bagaget. De flesta somnar, armar och ben domnar i hettan, man vaknar till av nya försäljare med brickor på huvudet, sedan skumpar man vidare.

Kvinnornas konstfärdigt flätade frisyrier eller stora varma peruker och männens rakade huvuden blir till sömniga guppiga bilder på vägen. Ett ungt par kommer upp med ett nyfött barn. Underligt nog känner man att man är en del av allt detta, man hör till. När man kommer fram efter timmars resa, är man först och främst glad över att man överlevt, sedan upptäcker man denna signifikant röda färg som alla ens kläder har fått, detta som kallas för poussière, dammet från de röda vägarna. Många olycker sker på dessa vägar, bussarna skulle väl få en dansk syningsman till att byta jobb. Så man tackar Gud att man överlevt. Det känns förstaeligt att dessa tålmodiga människor lägger sitt liv i Guds händer, många gör korstecknet innan och efter bussresor. Man blir lite religiös på dessa bräcklig breddgrader. Men den första bussresan fick inte oss

att ändra dessa famösa planer, att kryssa hela Kameroun på 14 dagar. Dumdristiga som vi var.

Vid ankomsten i Yaoundé kastade en av de otaliga hjälpvilliga taxichafförer sig över oss. Han verkade inte som de andra, han hade ju till och med en auktoriserad bindel på sin arm där det stod Taxichaufför. Honom tar vi, sa vi och satte oss tillrätta i den gula fallfärdiga Toyotan. Alla kör Toyota. Det tycks vara den enda bilen som kan klara den guppiga afrikanska terrängen. Väl inne i bilen åkte den fina taxibindeln av och lades i hanskfacket.

Detta var monsieur Albert, en stor vänlig man som vi råkade ta med ut på ett äventyr under en av de följande dagarna. Vi hade läst om ett vattenfall, Nachtigals Falls, i närheten eller det vill säga två timmars bilfärd från huvudstaden, vid Sanga-floden. Vi planerade att övernatta där om det var fint. Det blev till minst tre timmars bilfärd med en ständigt suckande Albert då hans bil gång på gång bumpade och skumpade på en hålig väg, en väg som man förmodar hade stängts för länge sedan hos oss och betraktats som livsfarlig. Framme vid "vattenfallet" möttes vi av ett gäng kraftigt berusade män som tiggde cigaretter och en bro som verkade ha kollapsat, men jo, de ville visa oss vattenfallet i en pirouge, det vill säga en kanot.

Jag minns inte om där var ett vattenfall, jag minns bara att jag var något skrämmd av stämningen runt den trasiga bron, kanoten som vippade runt i det virvlande vattnet och de berusade männen och jag minns att Albert som bar en av våra väskor, viskade lite bryskt till Robert: "Monsieur Robert, det är inte lämpligt att ni övernatta här!". Så vi skumpade tillbaka, på vägen hem stannade Albert och köpte en hel bananstock till sina barn. En liten, tunn kvinna i trasiga kläder med ett tiotal taniga barn omkring sig, framför ett gammalt ruckel, fick idag sålt en hel bananstock. Albert blev vår vän.

Andra gången vi besökte Kamerun var det han som bjöd hem oss till sig och hans överdådiga och generösa familj i ett av Yaoundes slummiga kvarter. Bland en massa plåtskjul hade han ett någorlunda fint hus. Här flöt Albert ut, som en stor björn i en enorm fåtölj, visade stolt fram sin familj och sina grannar.

Jakten på masker och Nkisi-figurer gick inte så bra och vi insåg att planen med att åka runt lite här och var under dessa veckor i Kamerun var närmast omöjlig med tanke på vägarnas kondition och allt detta evinnerliga väntande. Upplevelsen av Afrika var desto mer intensiv och fantastisk. På en lång promenad på den kameruanska landsbyggen möttes vi åter av gästfrihet och vänlighet. Människor som knappt har mat för dagen, delar det de har med oss. Middag på jordgolv, ätandes med händerna och vacker psalmsång framförd av bybefolkningen.

De sista dagarna av vår resa gick till södra Kamerun, där hade vi läst att Kameruns verkliga paradiset skulle ligga: en liten fiskeby med ett ännu större vattenfall rakt ut i Atlanten, milsvida stränder med djungel ner till havet. Kanske hade de någon masktradition?

Fullproppad buss igen, lång väntetid, samma helvetes-skump men nu på den absoluta landsbygden. Grodor som kväkte i vägkanten när bussen kantrade sig fram, nära att välta ner från provisoriska plankor som lagts ut över vattendrag. Som att rida på en

elefant kan jag föreställa mig, krängandes hit och dit. Sen eftermiddag nådde vi Ebodjé – paradiset. Jo, det fanns beredskap för att ta emot vitingar, trots att det sällan kommer några. Vi blev inkvarterade i ett fint litet hus med stengolv och säng. Så blev det mörkt, och där blir det verkligen mörkt, i denna by finns det nämligen ingen el. Men mat skulle serveras lite längre bort så vi trevade runt i mörkret, längs den lilla stigen, över allt ”bonjour” från de små jordhusen. ”Undra om vi ska bli uppätta nu?”

Vi passerade ett parasoll med några män sittande under, där dracks det öl i mörkret, ”slå er ner”. Vi hade lagt märke till ett oroväckande ljus, som en pärlräcka, nära kusten. Vi frågade och fick berättat om vad som, vilket vi senare har förstått, är ett av Afrikas verkliga problem, nämligen utfisket. Främmande båtar, oftast från Kina och Spanien står för en stor del av tjuvfisket utanför Afrikas kust. Detta är naturligtvis ett stort problem för lokalbefolkningen som livnär sig av fisket. Detta var vad de sa och Robert, som har fiskat sedan han var liten, upprördes och lovade att han skulle berätta om detta till svenska tidningar när vi kom hem.

Vi åt vår mat hos Brigitte och hennes familj. Bekantade oss med hennes fina barn Dieu Merci och Nanno. FISK. Alltid fisk och under våra första resor var det torrperiod och det fanns inget annat än fisk. Rökt fisk, kokt fisk och stekt fisk med piemonte, stark sås, men det lär ju vara sunt. Vi blev involverade i Ebodjés fiskeproblematik, fick sett de fina båtarna i Limbe och Botaland med namn som ”Into the bones are ruttin”, ”Sea never dry”, ”Ghetto Boy”, ”No Condition is permanent” med mera.

Historien om fisket blev så småningom en teaterpjäs: Bortom havet. Den handlar om en liten fiskarpojke från en afrikansk by som har drömmar om att arbeta i FN för att kunna göra något åt orättvisarna i Afrika. Detta blir så småningom verklighet och vi får följa hans frustration över att egentligen inte kunna göra så stor skillnad även om man blir FN-tjänsteman.

Så det var vad vi fick med oss hem. Robert skrev pjäsen och jag och Timja Femling gjorde scenografin i bästa 70-talsstil, hela historien broderad och applicerad på tyg som stora gobelänger inspirerad av afro-amerikansk berättande-patch-work-stil. Kongoföreställningen kom ett år senare och inspirerades av vårt eget arbete med afrikanska tyger och Nkisi-figureerna.

Senaste delen av Kamerun-äventyret

Den kameruanska teatergruppen Teatre du Chocolat från Yaoundé har varit kopplad till Teater Albatross sedan 2000, då det arrangerades en gatuteaterfestival i Kamerun där Albatross var en av deltagarna. Det var bestämt att ge Bortom Havet till dem, översätta den till franska och sedan spela den i Kamerun. Vi skulle då göra samma scenografi men nu tillsammans med kvinnor från byn Ebodjé. Efter att Teatre du Chocolate hade varit hos Teater Albatross sommaren 2009 och repeterat in texten på franska, planerades vår resa att gå av stapeln mitt under regnperioden, tre veckor i september och oktober.

Att arbeta med en afrikansk grupp, eller i alla fall med denna afrikanska grupp, är ett verkligt tolkande av hur saker och ting egentligen hänger samman. Vi utgår från vår

naturliga effektivitet, tider och möten är ju en naturlig del av vårt arbete, men här är det som bussmentaliteten måste tas i bruk: vänta och se! Och märkligt nog när man minst anar det så dyker den person, som man trott hade glömt allt om vad som sades på en dålig telefonförbindelse från Danmark för några månader sedan, upp bak på en motorcykel. Oftast tar det lite tid att förstå men sedan utbryter glädje som om alla blivit räddade från skammen av missförståelser. En annan sak är ekonomin, i detta fallet skulle Teater Albatross betala Teatre du Chocolate för att de spelade vår pjäs!

Denna gång skulle vi inte slåss med dammiga vägar utan med regn och leriga vägar. Vägen är dålig, vägen är dålig! Inga problem jag kan köra är en vanligt förekommande fras och märkligt nog tror man på mirakel. Taxichaffisen Elvis som kört oss ett år tidigare och även då haft problem med bilen, blev utskälld av lokalbefolkningen då vi satt fast i geggan, ”hur kan du köra ut med en med en vanlig taxi?” En familj förbarmade sig över oss under den regniga eftermiddagen. Huset vid vägen var vana vid gäster, varje gång man hörde bilarnas hjul snurra på högvarv var det dags att ge sig ut efter nya gäster, vad kunde vi ge, en leksaksbil var ett scoop.

Eric var tapper, hans bil stank av gammal fisk blandat med någon oidentifierbar lukt, men efter att han stannat och köpslagit med en pygmé, om en just ihjälslagen varan, kunde man ju bara gissa var odören kom ifrån. Erics bil hade fyrhjulsdrift, han hade just varit inne i Kribi, den stora hamnstaden, och kom tillbaka för att hämta oss. Det närmade sig sen eftermiddag då vi kunde fortsätta ut till Ebodjé, det ösregnade och bilen gled fram igenom leran. Mörkret föll och djungelns alla ljud intensifierades, månsken och Erics bil som slingrade genom den ena efter den andra farliga backen, med stora fördämningar runt om. Halvfärdiga broar och utlagda planker över strilande vattendrag. Stämmningen i bilen var tryckande, som om man inte vågade knysta ett litet pip för då hade bilen välvt ner i en av alla vattendrag. Men det gick inte att undgå, bilen slirade ner i diket, Eric gasade på en tjugo meter för att få den på rätsida igen. Total tystnad, endast djungelljud. Ingen sa något, Eric ut, titta på bilen, så naturligtvis helt omöjligt ut. Där halvlåg vi inne i en bil som stank gammal varan mitt ute i mörkaste Afrikas djungel. Allt för Teatern!!!!

Skulle vi övernatta? Skulle vi gå till fots med vår gigantiska packning av tyg och annat scenografimaterial? Ingen sa något, Eric gick omkring och lyste med en liten lykta i dikeskanten, kom plötsligt släpande på en stor sten. ”Här kan vi inte sova, vi måste hjälpas åt”. Alla ut och släpa sten, inte tänka på att våra fötter var djupt begravda i lera och att det kanske faktiskt fanns ormar, parasiter eller större djur som kunde angripa oss och våra bara fötter. På något mirakulöst sätt hade vi alla en fokuserad styrka till att släpa stora stenblock på en hal, lerig och månbelyst väg, stenarna blev lagda i diket. Plötsligt som i ”Närkontakt av tredje graden” dök ett enormt strålkastarsken upp bakom backkrönet på vägen längre bort. Jaha, så var väl våran sista stund kommen, nu skulle vi bli rånade och kidnappade. Men ut ur en gigantisk lastbil hoppade en flock hjälpsamma män, som lätt vippade bilen på rätt köl, medan Eric gasade och snart var vi på väg igen, i hysteriskt skrattande chocktillstånd.

I Ebodjé blev det ett glatt återseende med alla vi lärt känna från de sista gångerna. Jag är inte så lätttrörd men när lille Dieu Merci slog sina armar om mig och Brigitte som la sitt huvud ner på mitt bröst så välldes tårarna fram. De kommande tolv dagarna organiserades en skolsal som blev vår verkstad. Kvinnan från Campo dök upp på

motorcykel dagar när vägen var farbar. En gång med sin lilla dotterdotter på tre år som snällt satt och såg på medan vi sydde dagarna i ända.. Brigitte och hennes döttrar kom och sydde mellan mat och vedhämtning och den helt igenom underbara Sandrine, stor som ett hus, vilket är ganska ovanligt i Afrika, alltid springandes. Hon är dessutom ordförande i kvinnoföreningen som träffas varje söndag.

Det mest förvånande var att de flesta som vi hade räknat med kunde sy, aldrig hade hållit i nål och tråd. Roligt var att det inte bara var kvinnor och barn som ville sy, även skolläraren och en fiskare kom för att sy. Vi hade förberett en grund av svarta tyger och några applikationer. Eftersom det inte fanns någon elektricitet så kunde vi inte använda symaskin och vår arbetsdag slutade vid solnedgången. Applikationerna improviserades fram på plats, men vi hade också bilder från den svenska scenografin. Sedan kom Teatre du Chocolate med deras önskemål. Den svenska versionen består av fyra delar, Chocolate ville ha den fördelad på två, en Afrika-del och en Amerika-del, därför blev nog deras version mer pro-Amerika med en demonisk Frihetsgudinna och slavbåten tydligt visad. Afrika-sidan fick en mer lantlig idyll över sig.

Det man kanske skulle önska sig var att förbredelserna var lite bättre så att de från Ebodjé hade kunnat komma med egna förslag vad som kunde vara med. Detta att sy sin historia har sina rötter från afroamerikaner och känns som en otroligt givande handling som jag kan tänka mig att arbeta vidare på. Under arbetets gång kom folk förbi för att se historien växa fram, speciellt skolbarnen var en fast publik. Theatre du Chocolate dök upp någon dag senare än sagt på grund av de dåliga vägarna och ett ihållande regn och premären kunde bli av.

Vi spelade i en av skolsalarna, takhöjden var cirka två och en halv meter, scenografin tre och en halv. Allt hängdes upp på bambustavar och en meter fick ligga på golvet. Bensin blev köpt till byns generator och kunde dra igång två strålkastare, en CD-spelare och en DVD-spelare under ett helvetiskt larm. En informativ film om utfisket som Robert filmat, mestadels i Ebodjé, visades på ett lakan framför dekoren. Folk satt som packade sillar, som bussen! Småbarn satt längst fram knäpptysta i en och en halv timme. Kvinnor med spädbarn i famnen ammade. Vilken stämning, ett tjoande och visslande, skrattande och fnissande. Förvåning och nickande. Speciellt för filmen där många kunde känna igen sig. Ett tag under en del i pjäsen, när huvudpersonen håller ett brandtal om europeers underbetalning för kaffe och annat i Afrika, tänkte jag ”det är det här man kallar för uppvigling”. En fiskare berättade att han inte kunnat sova på hela natten efter föreställningen. Plötsligt hade han förstått sammanhanget med de i byn, fisket och världen. Hövdingen, Julien, sa att vi tagit världen till Ebodjé.

Föreställningen spelades i huvudstaden Yaoundé och fiskestaden Kribi med fantastisk respons. Nu hoppas vi bara att Teatre du Chocolate har möjlighet att fortsätta spela föreställningen. De har inget offentligt stöd, så de lever ett tufft liv som teater med en nästan obefintlig lön.

Åsa Lieberath 30 oktober 2009

Tack till Ophavsretsfonden SDS